

VIRÁGH ÁGNES

HUN-REN-DE Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete
Kutatócsoport

Aetas 40. évf. 2025. 3. szám, 59–69.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.3.59-69

www.aetas.hu

„Ecce rex vester”

*A nápolyi Anjouk legitimációjának feltalálása**

ABSTRACT. „*Ecce rex vester*”: *The Invention of the Legitimation of the Neapolitan Angevins.* The paper examines certain aspects of the Neapolitan Angevins’ strategies of legitimation, with particular emphasis on dynastic continuity during the transitional period between a king’s death and the accession of his successor. In its first part, the funeral sermons of the Dominican friar Federico Franconi reveal how royal virtues were linked to biblical and dynastic exemplars. The study then explores the reinterpretation of the term *primogenitus* at the accession of Robert the Wise, and then addresses the issue of female succession in the case of Queen Joanna. It analyses the concepts of *idoneitas* and *beata stirps*, as well as the role of the cult of saintly family members. The paper argues that legitimation was not static: within the discourse of legitimacy, supportive and delegitimizing narratives coexisted, shaping the possibilities for acquiring and maintaining royal power.

Keywords: *dynastic continuity, primogeniture, idoneitas, delegitimation, Neapolitan Angevins*

„Íme, a ti királyotok!” – ezt az evangéliumi passzust (Jn 19,14) választotta a dominikánus Federico Franconi¹ a Bölcs Róbert (ur. 1309–1343) temetésén elmondott *sermójához*, melyet már David d’Avray és Jean-Paul Boyer is részletesen elemzett.² A jelen tanulmány szempontjából a *sermo* azon jelentésrétege válik különösen értékké, amely a dinasztikus legitimáció egyik alapvető konstruktív eleméhez kapcsolódik, mégpedig a királyi hatalomátadás érzékeny átmeneti szakaszában: a király halála és az utód trónra lépése közti időben. Federico Franconi személye kiemelkedik a gyászbeszédet tartók közül, mivel két hajdani Anjou király kiemelkedő tetteit is méltatta. II. Károly halálát követően például a dinasztia addigi

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-4-i kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ Franconi szoros kapcsolatban állt a nápolyi Anjou-dinasztiával. Többek között priorja volt annak a nápolyi Szent Péter-monostornak (monasterium Sancti Petri ad Castellum de Neapoli), amelyet II. Károly felesége, Magyarországi Mária királyné alapított 1300-ban, és amely közvetlenül kötődött a dinasztiához. Bertaux: *Santa Maria di Donna Regina*, 11.; Käppeli: *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, 402.; Kelly: *The New Solomon*, 37.

² D’Avray: *Death and the Prince*, 107–111.; Boyer: *Une oraison funèbre*, i. m., újranyomva: Reti Medievali: <http://www.rmoa.unina.it/id/eprint/663>. (Letöltés: 2025. június 25.) (A továbbiakban ennek a kiadásnak az oldalszámait hivatkozom.) A *sermo* kézirat formában egy helyen maradt fenn: München, Bayerische Staatsbibliothek, ms. Clm 2981, ff. 131v–132v. A teljes szöveget Boyer átirta és a tanulmánya végén lévő függelékben közreadta: Boyer: *Une oraison funèbre*, 10–12.

királyainak erényeit a „*Sedebit dominus rex noster in eternum*” kezdetű bibliai passzusból (Zsolt 29[28],10) kiindulva ismertette, majd kitért Róbert bölcsességére, ezenkívül az új uralkodó erényeinek hangsúlyozása mellett a három király – I. Károly, II. Károly és Róbert – közötti dinasztikus kontinuitást is kiemelte.³

A dinasztikus folytonosság elvének hangsúlyozása a legitimációs diskurzus állandó elemeként szolgált, különösen olyan pillanatokban, amikor az utódlás a korábbi normáktól eltérő módon valósult meg, s ez a kortársak számára is szembeűnő lehetett. Róbert esetében ilyen szokatlan mozzanatot jelentett, hogy harmadszülöttként lépett trónra: miután 1295-ben az elsőszülött Martell Károly elhunyt,⁴ a másodszülött Toulouse-i Lajos pedig lemondott a koronáról öccse javára,⁵ II. Károly őt nevezte meg az örököséneként. Bár a nápolyi Anjouk – akárcsak a korszak legtöbb európai monarchiája – a primogenitúra elvét követték,⁶ ez az öröklési rend Róbert uralkodása alatt csak áttételesen érvényesült. Az ő esetében a *primogenitus* magyarázatához egy új értelmezést találtak ki, s később újabb praxisokkal és érvekkel bővült az a legitimációs eszköztár, amellyel uralkodásra való alkalmasságát hangsúlyozni tudta.⁷ Maga Róbert azonban később a primogenitúra szokásos formájához igazodott, amikor utódjául egyetlen törvényes fiának elsőszülött leányát, Johannát jelölte ki.⁸

Áttérve Johannára, a kortárs irodalmi és narratív művek arról tanúskodnak, hogy elsősorban női mivolta támasztott kétségeket azzal kapcsolatban, hogy meg tud-e felelni a hagyományos uralkodói szerep normáinak.⁹ Ezt a bizonytalanságot csak tovább erősítette férje, András meggyilkolása – amely miatt férjgyilkossággal is megvádolták –,¹⁰ valamint a vele szemben felmerülő erkölcsi vádak, mindenekelőtt paráznságának híre.¹¹ A folytonosság elvét nemcsak legitimációs célokra lehetett mozgósítani, hanem éppenséggel arra is, hogy Johanna uralmát megkérdőjelezzék. Ennek jegyében idézték fel újra Róbert egykori uzurpációját, amikor II. Károly és VIII. Bonifác pápa kizárta Martell Károly vérvonalát a nápolyi trónöröklésből. A pápai bulla azonban nemcsak erre szorítkozott: Róbert fiatalabb fivéreinek és azok utódainak sem engedte meg, hogy jogot formáljanak a királyi címre.¹²

³ D'Avray: *Death and the Prince*, 90–92.

⁴ Csukovits: *Az Anjouk Magyarországon*, I. 50.

⁵ A lemondás körülményeihez kiváló elemzést kínál: Lucherini: *La rinuncia di Ludovico d'Angiò al trono*, i. m.

⁶ A dinasztikus öröklés korabeli szokásrendjéből kiindulva a magyar Anjouk nápolyi trónigényének egyik meghatározó érve az volt, hogy ők II. Károly elsőszülött fiától származnak. Csukovits: *Az Anjouk Magyarországon*, I. 113–114.; Teiszler: *I. Lajos király nápolyi trónigénye*, i. m.

⁷ Kelly: *The New Solomon*, 277.; Virágh: *Bölcs Róbert*, i. m.

⁸ Róbert testamentuma: *Codex Italiae Diplomaticus*, tom. II. 82. sz., col. 1101–1110.; Léonard, *Histoire de Jeanne 1re*, tom. I. 214–226.

⁹ A női uralommal szembeni fenntartások hangsúlyozása a magyar Anjouk nápolyi trónigényének egyik tudatosan alkalmazott propagandaeszközüvé vált. Ennek egyik igen pregnáns példája a magyar királyi udvar miliójében keletkezett gesztában, a Névtelen Minorita művében jelenik meg, aki szerint több itáliai közösség épp azért támogatta I. Lajos hadjáratát a Nápolyi Királyság ellen, mivel az „asszonyi uralom” visszatetszést keltett bennük. „*Tamen qui quilibet naturaliter diligit dominum suum, rerum tamen displicebat eis mulieris imperium*”. *Chronicon Dubnicense*, cap. 157., 146.

¹⁰ Csákó: *Les diplomates de Louis le Grand*, i. m.

¹¹ Casteen: *From She-Wolf to Martyr*, 1–66.

¹² Az „elsőszülött” fogalmát VIII. Bonifác 1297. február 24-i bullája Róbert javára úgy értelmezte át, hogy II. Károly halálakor az élő fiúutódok közül a legidősebb tekintendő elsőszülöttnek: „*et in eodem regno tibi sit successor, et heres, quem mortis tuae priorem gradum et maiorem natu reperiri continget*”. *Codex diplomaticus Hungariae*, VI/2. 60. Regesztája: *Regesta pontificum romanorum*,

A király halálát követően trónbitorlásának narratívája először egy provanszál nyelvű siralomében bukkant fel, majd fokozatosan utat tört magának a krónikákban is.¹³ Az usurpáció¹⁴ itt elsősorban erkölcsi és politikai vádként jelent meg a közgondolkodásban, mivel Róbert el tudta fogadtatni királyi hatalma törvényességét, amelyet a királyság hűbérura, a pápa is garantált a bulla révén. Rituális szempontból a koronázás,¹⁵ a pápának tett hűbéri eskütétel olyan szimbolikus aktusok voltak, amelyek jelképesen Róbert uralmának pápai elismerését erősítették meg.¹⁶

A dinasztikus kontinuitás fontosságát azonban Johanna maga is felismerte és igyekezett a maga javára fordítani: nem a női felmenők példáját követte, hanem a férfi elődökét.¹⁷ Mindez nem egyszerű mintakövetés volt: Róberthez hasonlóan Johanna is újabb Anjou-jegyekkel gazdagította a dinasztia legitimitását, erre utalt az az ambivalens „barátság” is, amelyet Svéd Brigittával ápolt.¹⁸ Jóllehet a korszak nőellenessége¹⁹ is tetten érhető azokban a szövegekben, amelyek delegitimáló céllal fogalmazódtak meg a királynő ellen, nem hagyható figyelmen kívül az a szempont sem, amelyre Sággy Marianne hívta fel a figyelmet Mária, I. Lajos magyar király leánya és örököse példáján keresztül. A férfi elődök uralmi és legitímációs modelljeinek átvétele megkerülhetetlen volt, mivel a női uralkodók megítélése is férfi mérce szerint történt: azokat a királynőket fogadták el, akik képesek voltak megfelelni a férfiakra szabott uralkodói elvárásoknak. Mária hatalmának átmeneti elfogadását az tette lehetővé, hogy kortársai *rex feminusként* tekintettek rá, vagyis uralkodói szerepében háttérbe szorult nő mivolta egészen a házasságkötéséig.²⁰ A különbség Johanna és Mária között abban állt, hogy Luxemburgi Zsigmond Mária mellett ténylegesen gyakorolta az uralkodói hatalmat, míg Johanna első férje, András csak társuralkodó lett volna, és csupán második férje,

no. 24 473., 1958. Szándékát II. Károly a végrendeletében is megerősítette (1308. március 16.). *Codex Italiae Diplomaticus*, tom. II. 71. sz., col. 1066–1067, § 2.

¹³ Radaelli: *Tra finzione e realtà*, i. m.

¹⁴ Az *usurpatio* kifejezés egyszerre jelentett erkölcsi és politikai vádat, amelyet gyakran használtak rivális hatalmi szereplők delegitimálására. Implicit módon feltételezte egy korábban fennálló legitím uralom megsértését vagy megszakítását. A középkori szövegkorpuszban gyakran a zsarnoksággal kapcsolták össze. Schwedle, *Usurpation*. Róbert ellen árnyaltabb megfogalmazással léptek fel, Anonimo Romano például Róbert igencsak nagy bölcsességét egyfajta ravasz politikai manőverként értelmezte, amely révén elnyerte a királyi koronát, noha nem neki kellett volna uralkodnia. „*Questo re Ruberto fu omo moito savio, e tanto savio che per sio sapere acquiastao la corona, ca non dovea essere re.*” Anonimo Romano, *Cronica*, cap. 10., 39.

¹⁵ A koronázási ceremóniáról Róbert fia, Károly, Calabria hercege számolt be egy 1309. szeptember 4-én kelt levélben, amely 1943-ban, a nápolyi levéltárat érő bombatalálat következtében megsemmisült Registri Angioini egyik kötetéhez tartozott. A beszámolóból tudjuk, hogy a szertartásra Avignonban került sor, ahol maga a pápa helyezte a koronát Róbert fejére, és – a királykoronázások szokásos rendjéhez híven – átadta neki valamennyi királyi felségjelvényt: „*deinde propriis manibus coronavit et insigna universa regalia, mantum videlicet et colobium, sceptrum et pomum, coronam et mitram est ei largitus, ex more in regum coronationibus observando.*” Idézi: Caggese: *Roberto d'Angiò*, tom. I. 106., 2. jegyzet.

¹⁶ Általánosságban az usurpáció rituális elfogadtatásához: Tounta: *Usurpation*, i. m.

¹⁷ Vitolo: *Imprese artistiche e modelli di regalità*, i. m.; Vandamme: *Identité dynastique et identité du souverain*, i. m.

¹⁸ Casteen: *From She-Wolf to Martyr*, 167–178.

¹⁹ d'Alverny: *Hogyan látták a nőt*, i. m.

²⁰ Sággy: *Aspects of Female Rulership*, i. m.

Tarantói Lajos tudta érvényesíteni uralkodói jogait, a formális társuralkodói jogkörön túl lépve.²¹

A folytonosságot a „király két teste” elmélete alapján is értelmezhetjük: bár az uralkodó természetes teste nem több földi porhüvelynél, amely a halál pillanatában elenyészik – ahogy erre Federico Franconi is utalt a temetési beszédében²² –, metaforikus teste, vagyis a királyi hatalom szakrális és politikai jelentéstartalma fennmarad. Ezt a testet nem a koronázás, hanem többek között a dinasztikus leszármazás tartja fenn. Így az uralom nem szakad meg, hanem jogi és szimbolikus értelemben is folyamatos marad, még akkor is, ha az egyes uralkodók halandók.²³

A legitimációt kétpólusú modellként lehet megközelíteni: a legitimáló és delegitimáló tényezők egyidejű jelenléte nem tűnik anomáliának a legitimációs diskurzust illetően, mivel mindkettő a hatalom megszerzését és megtartását erősítette vagy gyengítette, s a kettő együttes vizsgálata tárhatja fel jobban, hogyan értelmezték az 1260-as évektől az Anjouk dél-itáliai uralmát. A legitimálás kétségbe vonáshoz sorolhatók az uralkodásra alkalmatlan királyokról (*rex inutilis*) készült propagandisztikus írások is, melyek ugyanebben az időszakban váltak gyakoribbá.²⁴ Róbert jogtudósai VII. Henrik császár itáliai szuverenitása ellen fogalmaztak meg ilyen politikai pamfleteket,²⁵ majd részben ezekre válaszul lépett fel Dante az Anjouk ellen.²⁶ A királyok liturgikus *acclamatio*ja is a legitimáció témájába tartozik, de a téma kiváló kutatója, Ernst Kantorowicz szerint a Szicíliai Királyságban a *laudes regiae* gyakorlata nem folytatódott tovább a Stauf-dinasztia bukása után.²⁷

A legitimáció vizsgálatát két fő szempontból lehet elemezni: az egyik a trón megszerzése, vagyis a királyi hatalom törvényes alapja (kiválasztás, hódítás, uzurpáció, öröklés, választás), a másik a hatalom megtartása (támogatás elnyerése, a vetélytársak lejáratása). Bár a legitimáció a különböző történeti korszakokban és kultúrákban eltérő módon jelent meg, a királyi hatalom elismerésének és elvesztésének megvoltak az alapvető bibliai előképei (Saul és Dávid története, 1Sám 13; 2Sám 5).²⁸ Emellett a salamoni modellre épülő bölcs uralkodó alakjának külön irodalma alakult ki, amelyre Róbert király és támogatói is tudatosan építettek.²⁹

Visszatérve a dinasztikus folytonosságra, a továbbiakban azt mutatom be, hogyan formálódott a dinasztiaalapító, I. Károly legitimítása, milyen korábbi előképei voltak, s mennyiben volt ez összekapcsolható az utódaiéval.

A királyi hatalom alapját képezhette egy instabil jelentésű fogalom, az *idoneitas*, melyet általában különböző kifejezések révén – például *utilitas*, *habilitas* – írtak körül. Ez az érvrendszer a személyes kvalitásokat, az uralkodásra való alkalmasságot (külső és belső adottságokat) mutatta fel érvként az öröklési jogra támaszkodó legitimációval szemben. Az

²¹ Kiesewetter: *Giovanna I d'Angiò*, i. m.

²² „*Tertio ecce notat ejus ostensionem et presentiam. Hic eum habemus mortuum inhumatum presentem. Hic eum videtis sine sapientia, industria, eloquentia, potentia, vita, visu, auditu, et cetera*”; *Judith 14*: *Ecce jacet in terra et capud, id est anima, in eo non est. Ecce ergo in isto loco Sancte Clare est, qui locus est regalis, regularis, et istius domini specialis*; Marc. 16: „*Ecce locus ubi posuerunt eum.*” Boyer: *Une oraison funèbre*, 11.

²³ Kantorowicz: *The King's Two Bodies*, különösen: 317–336.

²⁴ Peters: *The Shadow King*, 213–216.

²⁵ Barbero: *La propaganda di Roberto d'Angiò*, i. m.

²⁶ Boyer: *Dante dénonçait-il les Angevins de Naples à Monarchia, II, I 2–3*.

²⁷ Kantorowicz: *Laudes Regiae*, 180.

²⁸ Rodrigues – Santos Silva – Spangler: *Introduction*, 3., 5.

²⁹ A bölcs királyok korai mintáihoz: Rodríguez de la Peña: *Sage Kings*, i. m.; Bölcs Róberthez: Kelly: *The New Solomon*, 242–286.; Klaniczay: *A királyi bölcsesség*, 31–32.; Fábíán: *Salamon*, 59–77.

öröklés és az idoneitás nem feltétlenül váltak szét: az idoneitás magában foglalhatta az öröklött tulajdonság gondolatát, hiszen az egyéni rátermettségen túl a dinasztikus származásból fakadó alkalmasságot is jelentette. Eszerint a felmenőktől – gyakran egy erényeiről ismert ős révén – származó alkalmasság a leszármazottra is átöröklődhetett (*probandus*).³⁰

I. Károly legitimációjában fontos szerepet kapott a *probandus* eszménye: Andreas Ungarus, a művelt magyar klerikus, aki IX. Lajos fia, Péter alençon gróf szolgálatába került,³¹ Károlyt a Karolingok nagy királyához hasonlítva „második Nagy Károlyként” mutatta be. E koncepció szerint Károly méltó eszköze az isteni akaratnak, mivel hite és ereje magától Istentől származik.³² Ez a gondolatkör vizuálisan is megjelenhetett az 1340-es évek derekán készült Anjou Biblia³³ (korábban Malines-i Biblia) egyik széles körben ismert *folióján*, amelyen három sávban, felülről lefelé haladva három Anjou-generáció – I. Károly, II. Károly és Róbert családtagjaik körében – látható.³⁴ Ezzel kapcsolatban Patrick Gilli egy ikonográfiai-textuális párhuzamot árnyal tovább,³⁵ amelyet François Avril vetett fel, s amelyre az ő nyomán Jean-Paul Boyer hivatkozik:³⁶ a dinasztikus folytonosság idealizált ikonográfiája (a trónon ülő I. Károly fia fejére helyezi a koronát) hasonlít ahhoz, ahogy Einhard (†840) elbeszélése szerint Nagy Károly cselekedett fia koronázásakor.³⁷ Az ábrázolás a karoling minta mellett felvet egy időben közelebbi, legitimációt támogató capeting hagyományt a Capet Hugó és VII. Lajos között uralkodó francia királyok idejéből, amikor ugyan nem a királyi apa koronázott, de már annak életében sor került örököse konszekrációjára.³⁸

I. Károly esetében az idoneitás más változatai is bekerültek legitimációjába: Isten földi helytartója és a királyság hűbérura, akit IV. Kelemen pápa választott ki és bízott meg a „zsarnok” uralmat gyakorló, a „vipera nemzetségéhez” tartozó Stauf Manfréd legyőzésével. A pápa

³⁰ Andenna–Melville: *Idoneitāt – Genealogie – Legitimation*, 11–14.

³¹ Nemerkenyi: *Andreas of Hungary*, i. m.; Bácsatyai: *A 13. századi francia–magyar kapcsolatok néhány kérdése*, 264–269.

³² „perpenso consilio praelegit ex vena fidei, scilicet Magni Karoli divi condam imperatoris Romanorum pariterque illustris regis Francorum, hunc secundum novumque Karolum prodeuntem, qui, tracta fide ab ipso fonte fidei, fortitudine ab ipsa manu fortitudinis, recuperet dona imperialia constantia Constantini”. Andreas Ungarus: *Descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportatae*, cap. 8., 562–563.; Gilli: *L'intégration manquée des Angevins en Italie*, 11–19.

³³ A bibliát még Róbert király rendelhette meg jegyajándékként Johanna és András számára, noha elsősorban a nápolyi Anjouk s különösen Johanna legitimációját volt hivatott támogatni. 1345-ben, feltehetőleg András halálát követően az egyik befolyásos udvari tisztségviselő, Niccolò Alunno d'Alife (legmagasabb posztja a kancellárság volt) tulajdonába került, aki a befejezést is felügyelte. Lowden, *The Anjou Bible in the Context of Illustrated Bibles*, 21–23.

³⁴ A kézirat jelzete: Maurits Sabbibliotheek, Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, Katholieke Universiteit Leuven, Cod. 1. A *folió* digitális másolata: https://lib.is/IE3562253/representation?fl_pid=FL3563402. (Letöltés: 2025. június 12.)

³⁵ Gilli: *L'intégration manquée des Angevins en Italie*, 13.

³⁶ Boyer: *La «foi monarchique»*, 92., 24. jegyzet.

³⁷ „evocatum ad se Hludowicum filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildigardae supererat, congregatis sollempniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum consilio consortem sibi totius regni et imperialis nominis heredem constituit, inpositoque capiti eius diademate imperatorem et augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore; nam divinitus ei propter regni utilitatem videbatur inspiratum.” Einhard: *Vita Caroli Magni*, cap. 30., 34.

³⁸ Giesey: *Inaugural Aspects of French Royal Ceremonials*, 37.

a neki tett hűbéri esküért cserébe adományozta Károlynak 1265-ben a Nápolyi Királyságot.³⁹ Az új uralkodó katonai erővel hódította meg a királyságot, de más hódító királyokkal ellentétben, akik a legitimációt a hódítást követően nyerték el a bűneiket eltörlő felkenés és koronázás révén,⁴⁰ az ő esetében a sorrend fordított volt. Károlyt 1266. január 6-án koronázták meg Rómában,⁴¹ s csak azután, februárban győzte le Beneventónál Manfrédot és hadseregét.⁴² Claude Carozzi találóan jegyezte meg az I. Károly uralmát kétségbe vonó, Saba Malaspina krónikájáról készült tanulmányában, hogy a hódítás nem járult hozzá Károly legitimizálásához, és azt csupán az adományozó bullában megfogalmazott,⁴³ az új királytól elvárt cselekedetként érdemes értékelni.⁴⁴

A korszak egyik Anjou-párti kútfője, Páviai Tamás (†1280) számára Károly *athleta Christi*,⁴⁵ s tulajdonképpen az uralkodása előtti idősakra eső tetteinek felsorolását is ennek a jelzőnek az alátámasztására használja fel: Károly testi és jellembeli adottságai eltérnek a testileg gyenge, szelíd természetű testvéreiktől (Lajos és Alfonz); részt vesz a IX. Lajos vezette keresztes hadjáratokon; sikeresen fellép az eretnekekkel szemben, akik utána annyira félik hatalmát, hogy nem merik tévtanaikat hirdetni; IV. Orbán pápa azért választja őt, mert az egyházhoz hű, a gonosznak ellenáll és kész harcba szállni az eretnek Staufokkal. Páviai Tamás azonban nem kizárólag Károly alkalmasságát ecseteli hosszasan, hanem a *probandus* gondolkörét felvető magyarázatba is belebocsátkozik, mondván: a dicső francia dinasztia mindig menedéket nyújtott a bajba jutott egyháznak. Ez utóbbi hagyományból vezeti le Károly egyházzédelmezői szerepkörét.⁴⁶ Az oltalmazói szerep tartósan összekapcsolódik a nápolyi Anjoukkal,⁴⁷ illetve hosszabb távon megőrzi eredeti tartalmát a Capetingeket illetően is, amire az 1340-es évek végén és az 1350-es évek első felében Jean de Roquetaillade is épít profetikus műveiben.⁴⁸

Ami a dinasztikus örökséget illeti, az elődök tetteit legitimáló és delegitimáló célokra egyaránt felhasználták. Több generációra kiterjedő delegitimációra szolgál példaként az az 1338/1339 körül keletkezett levél (*Epistola Henrici eremita ad Robertum regem*), amelyet II. Péter szicíliai király (1337–1342) kancelláriáján írtak, s amelynek címzettje Bölcs Róbert volt. A levél első részében a fiktív szerző, Henricus remete az ókori nagy birodalmak bukását

³⁹ Az adományozást hosszas tárgyalások előzték meg: Jordan: *Les origines de la domination angevine*, 420–480. Végül 35 cikkelyt tartalmazott a királyi címet adományozó bulla (1265. március 4.). Kiadása: *Codex Italiae Diplomaticus*, tom. II. 43. sz., col. 941–966.

⁴⁰ Valeri: *Regalità*, 753., 757.

⁴¹ Jordan: *Les origines de la domination angevine*, 600.

⁴² I. Károly esetét hozta fel példaként Jacques Le Goff annak illusztrálására, hogy a hódításból eredő legitimáció idővel kevésbé volt meghatározó. Le Goff: *Le Roi dans l'Occident médiéval*, 10.

⁴³ A hódítást a bulla 32. cikkelye szabályozta: Károlynak az adományozástól számított egy éven belül kellett elindulnia a provence-i grófságból, majd az indulást követő három hónapon belül el kellett érnie a Szicíliai Királysággal szomszédos területre. Ennek elmulasztása esetén a pápának jogában állt az adományt visszavonni. *Codex Italiae Diplomaticus*, tom. II. col. 963–964.

⁴⁴ Carozzi: *Saba Malaspina et la légimité de Charles Ier*, 81.

⁴⁵ A pápa által kiadott, Staufok elleni interdiktum is hasonlóan utal Károlyra: „*Unde cum eundem regem, strenuum nostri Redemptoris athletam et indefessum eiusdem ecclesie pugilem, sicut pupilam oculi nostri custodire...*”. *Les registres de Clément IV*, 689. sz., 250.

⁴⁶ Thomas Tuscus: *Gesta imperatorum et pontificum*, 519–520.; Dunbabin: *Charles I of Anjou*, 226.

⁴⁷ A Róbertet támogató ferences Bertrand de la Tour (†1332) is használta ezt a jelzőt, azonban nemcsak a nápolyi Anjoukra alkalmazta, hanem egészen a Karoling uralkodókig vezette vissza. Kelly: *The New Solomon*, 127.

⁴⁸ Casteen: *Gilding the Lily*, i. m.

idézi fel, majd áttér a nápolyi Anjou-dinasztia hanyatlásának magyarázatára. Kiemeli, hogy a hagyomány szerint a dinasztiaalapító I. Károly kegyetlensége miatt – különösen azért, mert az élve elfogott Konradint (Manfréd fiát) könyörtelenül kivégeztette – az Anjouk méltán érdemlik meg uralmuk elvesztését.⁴⁹

A legitimációval és a dinasztikus örökséggel kapcsolatban még egy jelentős vonásra érdemes kitérni: a dinasztia tagjainak szentté avatási kísérleteire, melyek között sikeres és eredménytelen próbálkozások is voltak. I. Károly támogatta, hogy bátyját, IX. Lajost kanonizálják, sőt Jean Dunbabin szerint Károly hozzájárulása nélkül aligha járt volna sikerrel ez a kezdeményezés.⁵⁰ Károly feltehetőleg 1282-ben tett tanúvallomást bátyja szentségéről, amelyben egyúttal kiemelte anyjuk, Kasztíliai Blanka szerepét is mint a dinasztia ama „szent gyökerét”, akiből „szent ágak” sarjadtak ki. Vallomásában Blanka halálát is a szentség felől közelítette meg: elmondása szerint a királyné néhány nappal halála előtt kérte, hogy felvesse a szerzetesi habitust, s attól kezdve úgy engedelmeskedett az apátnőnek, mint bármely nővér.⁵¹

A vallomásban szereplő „szent gyökér” toposza később a *beata stirps*-re irányuló kutatások egyik kiindulópontjává vált; a nápolyi és a magyar Anjouk pedig e szentségi leszármazáseszmé ápolásában vállaltak kiemelkedő szerepet.⁵² Bár nem Róberthez köthető Toulouse-i Lajos kanonizációjának a kezdeményezése, a bölcs király volt az, aki igen hamar messzemenően kihasználta a szent családtag dicsfényét. Ezt a törekvését fejezi ki az a számtalan ikonográfiai emlék, melyeken a szenttel együtt ábrázolták, melyek közül a legjelentősebb a Simone Martini által készített oltárkép. A kanonizáció körüli években (1317–1319) készült oltárkép (jelenlegi helye: Nápoly, Museo e Real Bosco di Capodimonte) kiemeli, hogy az uralkodás helyett a szerzetesi életformát választó Toulouse-i Lajos döntéséért cserébe elnyeri Isten angyalaitól az égi koronát, a Nápolyi Királyságot jelképező koronát pedig ő maga helyezi Róbert fejére.⁵³ A trónról történő lemondás motívuma különleges jelentőséggel bír, amely a kanonizációs eljárásának is lényeges elemévé vált, és a szentté avatási, „*Sol oriens*” kezdetű bulla (1317. április 17.) is hangsúlyozza (a passzusban szerepel az elsőszülöttségi jog, a *ius primogeniturae* is): „Micsoda csodálatos és szokatlan dolog ez! Ugyanis ez a férfi, akit az erények emeltek magasba, lemondott az elsőszülöttség jogáról és a királyságról, megvette a királyi trón pompáját...”⁵⁴

Johanna, elődei példájához hasonlóan, a szentség hírében meghalt mostohanagyanyja, Mallorcai Sancia szentté avatását kívánta előmozdítani, ugyanis Sancia teste Johanna tanúsága szerint a halálát követő hetedik évben (1352) is romlatlan maradt.⁵⁵ Sancia már özvegy királynéként élete végén felöltötte a klarisszák habitusát, a rendbe történő belépésekor pedig

⁴⁹ „...ut creditur, propter immanitatem eius, precipue quia iamdictum Conradinum, quem viventem habuit, crudeliter decalvavit, meruit et ipse pro se suisque heredibus regni capite decalvari.” Közreadja: Colletta: *Un documento di propaganda siciliana*, 235.

⁵⁰ Dunbabin: *Charles I of Anjou*, 192.

⁵¹ Carolus-Barré: *Le Procès de canonisation de Saint Louis*, 75.

⁵² Klaniczay: *Az uralkodók szentsége*, 240–302.

⁵³ Gardner: *Saint Louis of Toulouse*, i. m.; Hoch: *The Franciscan Provenance*, i. m.; Klaniczay: *Az uralkodók szentsége*, 252.; Lucherini: *La rinuncia di Ludovico d'Angiò al trono*, i. m.; Bock: *La visione del potere*, i. m.; Weige: *The Portraits of Robert of Anjou*, i. m.

⁵⁴ „Miranda res et aliis insueta! Vir namque hic virtutum positus in sublimi, iuri primogeniturae renuntiavit et regno, regalis solii sprete pompa, pro regno corruptibili aeternum ac plenum delictis regnum mercans...”. Ioannes papa XXII canonizat Ludovicum, filium Caroli II regis Siciliae, episcopum Tolosanum, Ordinis Minorum. In: *Analecta Franciscana*, tom. VII. 397.

⁵⁵ Musto: *Queen Sancia of Naples*, 189.; Klaniczay: *Az uralkodók szentsége*, 257–258.

külön kérte, hogy sem Sanciának, sem királynénak ne nevezzék, hanem adassék neki a Clara név. Bár szerzetesként ritka példája volt az erénynek, az alázatnak és a szegénységi ideálnak,⁵⁶ Johanna tanúsága ellenére sem került sor kanonizációjára. Ugyanakkor a már meglévő családi szentek – és közéjük tartoztak Magyarországi Máriával való rokonsága folytán az Árpád-házi szentek is – révén Johanna is támaszkodhatott mindarra, amit a *beata stirps* a dinasztíája számára jelentett.

*

A legitimáció kérdésköre a középkori hatalomgyakorlás dinamikus és sokrétű természetét tükrözi. Az uralkodói alkalmasság, a dinasztikus öröklés rendje, az egyházi elvárások és a delegitimáló célzatú narratívák gyakran egymásba fonódva határozták meg, milyen formában lehetett igazolni vagy épp kétségbe vonni a királyi uralom jogosságát. A nápolyi Anjouk példája különösen jól szemlélteti ezt a komplexitást. A folytonosság és a címben szereplő „feltalálás” közötti kapcsolatra utalva: nem feltétlenül volt minden esetben invenciózus az Anjouk legitimációs törekvése, de az ismétlődő praxisokon túl voltak sajátos, az adott uralkodóra jellemző vonásai. Ahogy Isabel Alfonso és Julio Escalona fogalmaztak: az uralkodói hatalmat folyamatosan fenn kellett tartani, versengeni kellett érte, illetve meg kellett tagadni a riválisoktól. A legitimáció nem volt statikus, képlékenysége abban rejlett, hogy egy uralkodó esetében is – akár sikerrel tudott kapcsolódni a dinasztikus folytonosság elvéhez, akár nem – sokféle és ellentmondásos elemet hordozhatott.⁵⁷

BIBLIOGRÁFIA

Kiadott források

- Analecta Franciscana sive chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum spectantia.* Tom. VII. Edita a Patribus Collegii S. Bonaventurae. Quaracchi: Collegio San Bonaventura, 1951.
- Andreas Ungarus: *Descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportatae.* In: MGH SS 26. Hannover: Hahn, 1882. 559–580. Újabb kiadása: Andreas Ungarus: *Descriptio victoriae Beneventi.* A cura di Fulvio Delle Donne. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2014.
- Annales minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum.* Tom. VII. Ed. Lucas Wadding. Quaracchi, 1932.
- Anonimo Romano: *Cronica.* A cura di Giuseppe Porta. Milano: Adelphi, 1979, repr. Zanichelli, 2011.
- Chronicon Dubnicense.* Recensuit et praefatus est Mattheus Florianus. Lipsiae, 1884.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Studio et opera Georgii Fejér. VI/2. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1830.
- Codex Italiae Diplomaticus.* Ed. Johannes Christianus Lünig. Tom. II. Francofurti–Lipsiae: Impensis Haeredum Lanckisianorum, 1726.
- Einhard: *Vita Caroli Magni.* Post G. H. Pertz recensuit G. Waitz, rev. O. Holder-Egger. MGH SS rer. Germ. 25. Hannover: Hahn, 1911.
- Les registres de Clément IV (1265–1268).* Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d’après les manuscrits originaux des archives du Vatican, par M. Édouard Jordan. Paris: Thorin & Fils, 1894.
- Regesta pontificum romanorum: ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII.* Vol. I. Ed. Augustus Potthast. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1954.
- Thomas Tuscus: *Gesta imperatorum et pontificum.* In: MGH SS 22. Hrsg. Ehrenfeuchter, Ernst. Hannover: Hahn, 1872. 483–528.

⁵⁶ *Annales minorum seu trium ordinum a S. Francisco institutorum*, tom. VII. 315., § X.

⁵⁷ Alfonso–Escalona: *Introduction*, XI–XII.

Szakirodalom

- Alfonso, Isabel – Escalona, Julio: *Introduction*. In: Alfonso, Isabel – Kennedy, Hugh – Escalona, Julio (eds.): *Building Legitimacy: Political Discourses and Forms of Legitimation in Medieval Societies*. Leiden–Boston: Brill, 2004. IX–XXIII. https://doi.org/10.1163/9789047402688_003
- Andenna, Cristina – Melville, Gert: *Idoneität – Genealogie – Legitimation. Überlegungen zur Begründung und Akzeptanz von dynastischer Herrschaft im hohen und späten Mittelalter. Eine Einleitung*. In: Andenna, Cristina – Melville, Gert (Hrsg.): *Idoneität – Genealogie – Legitimation. Begründung und Akzeptanz von dynastischer Herrschaft im Mittelalter*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2015. 11–20. <https://doi.org/10.7788/9783412211868-002>
- Bácsatyai Dániel: *A 13. századi francia–magyar kapcsolatok néhány kérdése*. Századok, 151. évf. (2017) 2. sz. 237–278.
- Barbero, Alessandro: *La propaganda di Roberto d’Angiò re di Napoli (1309–1343)*. In: Cammarosano, Paolo (a cura di): *Le forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento*. Rome: École française de Rome, 2018. 111–131.
- Bertaux, Émile: *Santa Maria di Donna Regina e l’arte senese a Napoli nel secolo XIV*. Napoli: tip. Francesco Giannini & figli, 1899.
- Bock, Nicolas: *La visione del potere: Cristo, il re e la corte angioina*. In: Andreani, Laura – Paravicini Bagliani, Agostino (a cura di): *Cristo e il potere: Teologia, antropologia e politica*. Firenze: SISMEL, Ed. del Galluzzo, 2017. 211–224.
- Boyer, Jean-Paul: *Dante dénonçait-il les Angevins de Naples à Monarchia, II, I 2–3?* In: Figliuolo, Bruno – Di Meglio, Rosalba – Ambrosio, Antonio (a cura di): *Ingenita curiositas. Studi sull’Italia medievale per Giovanni Vitolo*. Vol. III. Battipaglia: Laveglia & Carlone, 2018. 1319–1344.
- Boyer, Jean-Paul: *La «foi monarchique»: royaume de Sicile et Provence (mi-XIIIe-mi-XIVe siècle)*. In: Cammarosano, Paolo (a cura di): *Le forme della propaganda politica nel Due e nel Trecento*. Rome: École française de Rome, 2018. 85–110.
- Boyer, Jean-Paul: *Une oraison funèbre pour le roi Robert de Sicile, comte de Provence (†1343)*. *Provence historique*, vol. 49. (1999) No. 95–96. 115–131., újranyomva: Reti Medievali: <http://www.rmoa.unina.it/id/eprint/663>. (Letöltés: 2025. június 25.)
- Caggese, Romolo: *Roberto d’Angiò e i suoi tempi*. Tom. I. Firenze: R. Bemporad & Figlio, 1922.
- Carolus-Barré, Louis: *Le Procès de canonisation de Saint Louis (1272–1297). Essai de reconstitution*. Manuscrit préparé pour l’édition par Henri Platelle. Rome: École française de Rome, 1994.
- Carozzi, Claude: *Saba Malaspina et la légitimité de Charles Ier*. In: *L’État angevin. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et XIVe siècle*. Rome: École française de Rome, 1998. 81–98.
- Casteen, Elizabeth: *From She-Wolf to Martyr: The Reign and Disputed Reputation of Johanna I of Naples*. Ithaca–London: Cornell University Press, 2015. <https://doi.org/10.7591/cornell/9780801453861.001.0001>
- Casteen, Elizabeth: *Gilding the Lily. John of Rupescissa’s Prophetic System and the Decline of the Angevins of Naples*. *Mediaevalia*, 36/37. (2015/2016) 119–145. <https://doi.org/10.1353/mdi.2016.0008>
- Colletta, Pietro: *Un documento di propaganda siciliana del tempo di Pietro II: l’Epistola Henrici eremite ad Robertum regem*. In: Pacifico, Marcello et al. (a cura di): *Memoria, storia e identità. Scritti per Laura Sciascia*. Palermo: Associazione Mediterranea, 2011. 217–240.
- Csákó, Judit: *Les diplomates de Louis le Grand: Quelques remarques sur les pratiques de l’écrit en Hongrie angevine*. In: Pécourt, Thierry (éd.): *Les officiers et la chose publique dans les territoires angevins (XIIIe–XVe siècle): Vers une culture politique? / Gli ufficiali e la cosa pubblica nei territori angioini (XIII–XV secolo): Verso una cultura politica?* Roma: École française de Rome, 2020. 71–96. <https://doi.org/10.4000/books.efr.7633>
- Cukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon I: I. Károly és uralkodása, (1301–1342)*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2012.
- D’Alverny, Marie-Thérèse: *Hogyan látták a nőt a teológusok és a filozófusok*. Világtörténet, új folyam (1982) 1. sz. 3–39.
- D’Avray, D[avid] L.: *Death and the Prince: Memorial Preaching before 1350*. Oxford: Clarendon Press, 1994. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198203964.001.0001>

- Dunbabin, Jean: *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in Thirteenth-Century Europe*. London: Routledge, 2014. 226. <https://doi.org/10.4324/9781315843070>
- Fábián Laura: *Salamon – Az uralkodói erények mintaképe a 13–14. században Nyugaton és Közép-Európában*. Ph.D. dissz. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2019.
- Gardner, Julian: *Saint Louis of Toulouse, Robert of Anjou and Simone Martini*. Zeitschrift für Kunstgeschichte, vol. 39. (1976) Nr. 1. 12–33. <https://doi.org/10.2307/1481915>
- Giesey, Ralph E.: *Inaugural Aspects of French Royal Ceremonials*. In: Bak, János M. (ed.): *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*. Berkeley–Los Angeles–Oxford: University of California Press, 1990. 35–45. <https://doi.org/10.1525/9780520311121-004>
- Gilli, Patrick: *L'intégration manquée des Angevins en Italie: le témoignage des historiens*. In: *L'État angevin. Pouvoir, culture et société entre XIIIe et XIVe siècle*. Rome: École française de Rome, 1998. 11–33.
- Hoch, Adrian S.: *The Franciscan Provenance of Simone Martini's Angevin St. Louis in Naples*. Zeitschrift für Kunstgeschichte, 58. (1995) Nr. 1. 22–38. <https://doi.org/10.2307/1482745>
- Jordan, Édouard: *Les origines de la domination angevine en Italie*. Paris: Alphonse Picard et Fils, 1909. 420–480.
- Kantorowicz, Ernst H.: *Laudes Regiae. A Study in Liturgical Acclamations and Mediaeval Ruler Worship*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press, 1946.
- Kantorowicz, Ernst: *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. New Jersey: Princeton University Press, repr. 1997.
- Käppeli, Thomas M.: *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*. Vol. I. Romae ad S. Sabinae: Typis Polyglottis Vaticanis, 1970.
- Kelly, Samantha: *The New Solomon. Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-Century Kingship*. Leiden: Brill, 2003. <https://doi.org/10.1163/9789047401933>
- Kiesewetter, Andreas: *Giovanna I d'Angiò, regina di Sicilia*. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 55 (2001). [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanna-i-d-angio-regina-di-sicilia_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanna-i-d-angio-regina-di-sicilia_(Dizionario-Biografico)/). (Letöltés: 2025. június 25.)
- Klanczay Gábor: *A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon*. Aetas, 23. évf. (2008) 1. sz. 25–41.
- Klanczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Budapest: Balassi, 2000.
- Le Goff, Jacques: *Le Roi dans l'Occident médiéval. Caractères originaux*. In: Duggan, Anne J. (ed.): *Kings and Kingship in Medieval Europe*. London: King's College London, Centre for Late Antique and Medieval Studies, 1993. 1–40.
- Léonard, Émile G.: *Histoire de Jeanne 1re, reine de Naples, comtesse de Provence (1343–1382)*. Tom. I. Monaco–Paris: Imprimerie de Monaco–Librairie Auguste Picard, 1929.
- Lowden, John: *The Anjou Bible in the Context of Illustrated Bibles*. In: Lieve Watteeuw (ed.): *The Anjou Bible. A Royal Manuscript Revealed, Naples 1340*. Leuven: Peeters Publishers, rev. ed., 2023. 1–26. <https://doi.org/10.2307/jj.9165184.4>
- Lucherini, Vinni: *La rinuncia di Ludovico d'Angiò al trono e il problema della successione nei regni di Napoli e d'Ungheria: Sfide giuridiche e artistiche*. In: D'Urso, Teresa – Perriccioli Saggese, Alessandra – Solvi, Daniele (a cura di): *Da Ludovico d'Angiò a san Ludovico di Tolosa. I testi e le immagini*. Spoleto: CISAM, 2017. 137–152.
- Musto, Ronald G.: *Queen Sancia of Naples (1286–1345) and the Spiritual Franciscans*. In: Kirschner, Julius – Wemple, Suzanne F. (eds.): *Women of the Medieval World: Essays in Honor of John H. Mundy*. Oxford: Basil Blackwell, 1985. 179–214.
- Nemerkenyi, Elod: *Andreas of Hungary*. In: Dunphy, Graeme (ed.): *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*. Vol. I. Leiden–Boston: Brill, 2010. 38.
- Peters, Edward: *The Shadow King. Rex inutilis in Medieval Law and Literature, 751–1327*. New Haven – London: Yale University Press, 1970.
- Radaelli, Anna: *Tra finzione e realtà: La conplancha per Roberto d'Angiò, una voce per un re immaginato*. *Lecturae tropatorum*, vol. 11. (2018) 1–69.
- Rodrigues, Ana Maria S. A. – Santos Silva, Manuela – Spangler, Jonathan: *Introduction*. In: Rodrigues, Ana Maria S. A. – Santos Silva, Manuela – Spangler, Jonathan (eds.): *Dynastic Change: Legitimacy*

- and Gender in Medieval and Early Modern Monarchy. London – New York: Routledge, 2020. 1–17. <https://doi.org/10.4324/9781351035149-1>
- Rodríguez de la Peña, Manuel Alejandro: *Sage Kings. Wisdom and Royal Power in Antiquity and Early Christianity*. Madrid: Schedas, 2021.
- Sághy, Marienne: *Aspects of Female Rulership in Late Medieval Literature: The Queens’ Reign in Angevin Hungary*. East Central Europe, 20-23., part 1 (1993–1996) 69–86. <https://doi.org/10.30965/18763308-02002301005>
- Schwedle, Gerald: *Usurpation: Term and Concept: A Missing Entry in the “Geschichtliche Grundbegriffe”*. In: Bergunder, Michael – Gengnagel, Jörg – Heidle, Alexandra – Schneidmüller, Bernd – Simon, Udo (eds.): *Ritual Dynamics and the Science of Ritual*. Vol. III: State, Power, and Violence. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010. 361–391.
- Teiszler Éva: *I. Lajos király nápolyi trónigénye a diplomácia tükrében*. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica, 136. évf. (2015) 63–79.
- Tounta, Eleni: *Usurpation: Acceptance and Legitimacy in Mediaeval Europe. An Analysis of the Dynamic Relations between Ritual Structure and Political Power*. In: Bergunder, Michael – Gengnagel, Jörg – Heidle, Alexandra – Schneidmüller, Bernd – Simon, Udo (eds.): *Ritual Dynamics and the Science of Ritual*. Vol. III: State, Power, and Violence. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010. 447–473.
- Valeri, Valerio: *Regalità*. In: Enciclopedia Einaudi. XI. Torino: Einaudi, 1982. 742–771.
- Vandamme, Sarah: *Identité dynastique et identité du souverain : le cas d’une reine héritière, Jeanne Ire d’Anjou*. Questes, vol. 24. (2012) 85–95. <https://doi.org/10.4000/questes.2449>
- Virágh Ágnes: *Bölcs Róbert nápolyi király „büntudata”*. In: Véber Zoltán – Virágh Ágnes (szerk.): *Metzéspontok. Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2023. 90–119.
- Vitolo, Paola: *Imprese artistiche e modelli di regalità al femminile nella Napoli della prima età angioina*. In: Mainoni, Patrizia (a cura di): *«Con animo virile»: Donne e potere nel Mezzogiorno medievale, (secoli XI–XV)*. Roma: Viella, 2010. 263–318.
- Weiger, Katharina: *The Portraits of Robert of Anjou: Self-Presentation as Political Instrument?* Journal of Art Historiography, 8. (2017) No. 17. 1–16.